

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Олена Джура

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «Тисячолітній Миколай» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО) 162

Наталя Ісакова

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО 166

Ольга Коваль

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ 168

Ольга Колосова

СХІД І ЗАХІД З'ЄДНАЛА ПОЕЗІЯ: ЛІНГВОХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ВІЙНИ 170

Олена Кукіна

МОВНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧУГУЇВСЬКИХ ЗМІ 173

Аліна Меделяєва

ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО 177

Тетяна Ніфантиєва

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ 180

Марина Скидан

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО 182

Ярослав Скидан

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ *СЛОВО* В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ 184

Вікторія Соприкіна

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ 186

Олена Титаренко

ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ ТЕКСТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ 188

Вікторія Усатенко

ЛОГІКО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ 190

Олена Фурат

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОРНОБИЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ 193

Тетяна Чернецова

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА» 195

Анна Штефан

ДІАЛЕКТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ» 197

Юлія Шевченко

АКТУАЛІЗАЦІЯ МІФІЧНИХ І КАЗКОВИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ» 199

4. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 2 /авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
5. Маслова В. Ведение в лингвокультурологию. Москва: Наследие. 208 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Вибрані твори. Київ: Основи, 1994. 420 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Загребельний П. Тисячолітній Миколай: роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.

УДК 811.161.2'373.43

Наталія Ісакова

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. П. Нестеренко
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У мовознавстві кінця ХХ — поч. ХХІ ст. неологічні розвідки набули помітної актуальності. Одним із найважливіших питань неології є комплексний опис авторської мовотворчості. На думку Г. Сюти, індивідуальна мовотворчість письменника «виконує структурно-розширювальну (оновлення засобів мововираження) й огранювальну (удосконалення традиційних засобів) функцію творення стильової художньої норми» [Сюта, с. 41].

Метою студії є аналіз та опис індивідуально-авторських іменників як вияву ідіостилю на матеріалі текстів історичних романів П. Загребельного «Диво», «Я, Богдан», «Тисячолітній Миколай», «Стовпотворіння».

У мові прози П. Загребельного з-поміж численних стилістем питомо вагомими є власне okazіональні іменники. Спираючись на типологію словотворення Н. Голікова, виділяє три групи: 1) семантико-дериваційні; 2) лексико-семантичні; 3) граматичні [Голікова, с. 33]. А. Чабаненко відзначає, що такі індивідуально-авторські одиниці наявні у творах письменників, вони виникають унаслідок свідомого, стилістично мотивованого відхилення від стилістичних норм і є продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним експромтом митця [Чабаненко, с. 13.]

В історичних романах П. Загребельного власне okazіональні іменники посідають значну частину серед неолексем, функціонування яких відбиває найчастіше знижену тональність оповіді.

Серед власне okazіональних слів можна виділити іменники жіночого роду з частиною *-ація*, що утворені за зразком запозичень із латинської мови *демонстрація*, *федерація*, наприклад: *задирація*, *єрундація*, *кукурудзація*, *міністровпозація*, *обнімація*, *стовпозація*, *цілувація*. Приєднання запозиченого суфікса до кореня слів'янського походження можна спостерігати майже в усіх індивідуально-авторських новотворах

письменника, використання яких наближує стиль до розмовного. Нові слова, утворені в такий спосіб, набувають негативних відтінків несхвалення та зневаги. Іронічний ефект okazіоналізмів особливо помітний у випадках, коли вони функціонують поряд із іменниками, які утворені традиційними способами, без порушення словотвірних норм, наприклад: *«Велика ... революція... породила... безбатченків, а вже вони призвели суспільство до деформації й дегенерації, наслідком чого стали: криміналізація, тероризація, корумпоти́зація, мінізація, суцільна обдирація і цілковита руйнація»* (Загребельний, 2005, с. 7).

В останніх романах «Брухт», «Стовпотворіння» П. Загребельний експериментує із творенням okazіональних іменників за допомогою суфіксодів, префіксодів, зокрема використовуючи основу *–кратія* (з грецької — влада): *димократія, домократія, дурнократія*. У структурі значень таких новоутворень оприявлено негативно-оцінні компоненти, пов'язані з семантикою першої основи, що характеризує владу. Часто експресивність okazіональних іменників зростає у випадках їхнього нанизування в межах одного контексту, наприклад: *«Тут мені (батькуні) натурчали в обидва вуха: дюмократія, дурнократія, дерьмократія. Ви там з нею определили-ся? — Стовпократія»* (Загребельний, 2005, с. 54).

У процесі словотворення письменник змодельовував низку іменників, які належать до лексико-семантичних okazіоналізмів, пов'язані з явищами багатозначності, омонімії. Частина нових лексем виникли за аналогією до вже відомих слів: *дієкомфортник, мигоглот, псевдонімка, фантюреска, фантюрист*. Значення цих іменників впливає з контексту, наприклад: *«Мішелю довелося з поліглота перекваліфікуватися на мигоглота, тобто пояснювати директорів на мигах»* (Загребельний, 1994, с. 41).

Граматичні okazіоналізми — це новоутворення, у яких на думку Н. Бабенко «конфліктують лексичне значення та граматична форма» [Бабенко, с. 11]. Граматичні новоутворення виникають, коли автор порушує морфологічні норми, творячи невластиві українській мові граматичні форми іменника. Наприклад, у романі «Я, Богдан» граматичну форму *вірша* потрібно кваліфікувати як іменник жіночого роду: *«— Звідки знаєш ту віршу?»* (Загребельний, 2001, с. 336).

Слововживання *глибодумності, зеленості, красивості, несуттєвості, самотійності* засвідчують невластиву для іменників з абстрактним суфіксом — *ість* форму множини зафіксовану, зокрема в романі «Диво»: *«... міг (князь) ... вершити проїзний суд, на який мав неподільне право, але тим і обмежувалися всі його самотійності»* (Загребельний, 2000, с. 198); *«Бо на могла (Тая) серед курортних красивостей покласти бодай мазок на свої заготовлені холстини»* (Загребельний, 2000, с. 266).

Отже, потужний арсенал okazіональних іменників, що в різний спосіб змодельовував П. Загребельний в історичних романах, засвідчує не лише здатність письменника до словотворення, а й підтверджує загальнонаукове положення про те, що авторські новоутворення, віддзеркалюючи специфіку мовомислення письменника, мають вплив на розвиток літературних норм сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанко Н. Оказіональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ: Учебное пособие. Калининград: Калининградский университет, 1997. 120 с.
2. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту: [монографія]. Дніпро: Акцент, 2018. 432 с.
3. Єрмоленко С., Би́бик С., Коць А. та ін. Літературна норма і мовна практика. [за ред. С. Я. Ярмоленко]. Київ: НАН України, 2013. 320 с.

4. Чабаненко В. Норми словотворення і мовна експресія. *Мовознавство*. 1980. № 2. С. 13–20.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Загребельний П. Диво: роман. Київ: Махаон-Україна, 2000. 576 с.
2. Загребельний П. Стовпотворіння; Кавтаклізма. Харків: Фоліо, 2005. 286 с.
3. Загребельний П. Тисячолітній Миколай: роман. Київ: Фірма «Довіра», 1994. 636 с.
4. Загребельний П. Я Богдан (Сповідь у славі). Харків: Фоліо, 2001. 654 с.

УДК 4:373.5.016:811.161.2

Ольга Коваль

магістрантка; наук. кер.: к. філол. н., доц. С. О. Марцин
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ

Успішний розвиток в учнів комунікативних умінь і навичок на уроках української мови можливий за умови цілеспрямованої і систематичної роботи, постійної уваги до цього аспекту навчання. Уроки розвитку зв'язного мовлення в 11 класі повинні ґрунтуватися на знаннях про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, що впливає із життєво необхідних потреб розвитку комунікативних умінь старшокласників у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання говоріння, письмо).

У своїх дослідженнях до проблеми формування мовної особистості звертали ся Г. Богіна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, С. Караман, Ю. Караулов, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівський та ін. У працях науковців було визначено сутність і рівневу модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації.

Серед стратегічних завдань, спрямованих на формування мовної особистості учня, Г. Шелехова відзначила такі: 1) ознайомлення учнів із мовною системою; 2) удосконалення вмінь учнів ефективно сприймати інформацію в усній формі (аудіювання) і в письмовій (читання); 4) розвиток умінь конструювати тексти у формі монологу (усно і письмово) і діалогу; 4) систематичне вдосконалення мовлення учнів шляхом: а) збагачення його новими словами, фразеологізмами, приказками, прислів'ями й крилатими висловами; б) урізноманітнення його граматичними засобами; в) розвитку стилістичної вправності; 5) удосконалення загальнонавчальних умінь і навичок (тактичних, стратегічних, творчих); 6) соціокультурний розвиток (світоглядний, народознавчий, естетичний, етичний) [Шелехова, с. 545].

Метою дослідження є висвітлення основних аспектів формування мовної особистості як умови успішного мовленнєвого розвитку учнів старшої школи (11 класу)